

บทที่ 6

วิเคราะห์ผลของระบบการเก็บส่วยที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทย
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จากการศึกษาระบบการเก็บส่วยมาทำให้ได้ทราบว่าระบบการเก็บส่วยนั้นมีความสำคัญต่อภาวะเศรษฐกิจและมีความเกี่ยวข้องกับสภาพของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างมาก แม้ว่าหลักฐานเกี่ยวกับระบบการเก็บส่วยจะมีปรากฏอย่างแน่ชัดในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเก็บส่วยกับภาวะเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะทวีความสำคัญขึ้นมากกว่าเดิมเนื่องจากสภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ มีส่วนทำให้ระบบการเก็บส่วยมีความสำคัญขึ้น ในสมัยกรุงธนบุรีก็คือ สมัยต้นรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็คือ ความจำเป็นในการทำสงครามทำให้รัฐจำเป็นต้องใช้แรงงานคนมากดังนั้นจำนวนไพร่ส่วยจึงมีไม่มากนัก ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 1 การเก็บส่วยเพิ่มสำคัญขึ้นมาอีกเพราะตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 1 เป็นต้นไปการค้าของไทยกับต่างประเทศขยายตัวขึ้น พระมหากษัตริย์ให้ความสำคัญกับการค้าของหลวงมากขึ้นและพระองค์ยังทรงมีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างมากโดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้การสงครามระหว่างไทยและญวนในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการเก็บส่วยอย่างมาก การที่ได้ศึกษาระบบการเก็บส่วยมาอย่างละเอียดจึงทำให้สามารถวิเคราะห์ผลของระบบการเก็บส่วยที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ดังนี้

รายได้ของรัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยาที่รัฐบาลจัดเก็บจากประชาชนนั้นเรียกว่า "ส่วยสาอากร" คำว่า "ส่วยสาอากร" นี้ยังคงใช้ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงเปลี่ยนมาใช้คำว่า "ภาษีอากร" ส่วยสาอากรที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นมี 4 ประการ คือ

ก. จังกอบหรือจกอบ เป็นการเก็บจากส่วนผลกำไรในการประกอบการค้าสัตว์และสิ่งของต่างๆที่นำเข้ามาขายและนำออกไปขายนอกประเทศกับเก็บผลประโยชน์ความขนานยานพาหนะที่ขนส่งสินค้า เช่น เรือผ่านขนอนน้ำให้เก็บจังกอบตามพิภักความกว้างของปากเรือ

คำว่า จกอบหรือจังกอบนี้เริ่มมีปรากฏมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัยแต่เป็นการยกเว้นไม่เก็บจกอบจากราษฎร¹

ข. อากกร คือ การเก็บค่านา ค่าอากรสวน สมพิ์ตสร ค่าน้ำ ค่าอากรสุรา ค่าอากรตลาด ค่าอากรบ่อนเบี้ย การเก็บอากรในสมัยก่อนคงมิได้เก็บเป็นหัวเงินเสมอไปแต่เก็บเป็นสิ่งของแทนตัวเงินด้วย

ค. ส่วย เก็บจากการที่รัฐบาลอนุญาตให้บุคคลบางพวกส่งสิ่งของต่างๆแทนการมาเข้าเวรประจำทำราชการด้วยแรงของคน

ง. ฤชา คือ ค่าธรรมเนียมความ เป็นเงินที่เรียกเก็บจากราษฎรที่มาขอบริการความสะดวกจากทางรัฐบาลในเรื่องต่างๆและรัฐบาลได้อำนวยความสะดวกให้ เช่น ค่าธรรมเนียมการรังวัดโฉนดนา ลวนราษฎร เป็นต้น

จะเห็นได้ว่ารายได้ส่วนหนึ่งก็คือส่วย โดยความเป็นจริงแล้วส่วยที่รัฐบาลเก็บจากราษฎรก็เป็นภาษีอากรรูปแบบหนึ่งนั่นเอง แต่เป็นภาษีที่แตกต่างไปจากภาษีทั่วไป กล่าวคือ ภาษีโดยทั่วไปเก็บจากฐานของภาษี² ที่เป็นเงินรายได้หรือสิ่งของในแบบภาษีก้าวหน้า³ แต่

¹คำว่า "จกอบ" มีปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง "...เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ผู้ทาง..." กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477), หน้า 1.

²ฐานของภาษี (Tax Base) หมายความว่าถึง รายได้ ราคา หรือ มูลค่าของทรัพย์สิน รายจ่ายหรือสิ่งอื่นที่ใช้เป็นฐานในการเก็บภาษี เช่น รายได้สุทธิของบุคคล ฯลฯ ประยูร เถลิงศรี, หลักเศรษฐศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2510), หน้า 549.

³ภาษีก้าวหน้า (Progressive Tax) คือ ภาษีที่เรียกเก็บเพิ่มขึ้นเมื่อฐานของภาษีสูงขึ้น ตัวอย่าง เช่น การเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาซึ่งมีอัตราก้าวหน้า คือ เงินได้สุทธิไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทเสียภาษีในอัตราร้อยละสิบและจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนกระทั่งถึงอัตราสูงสุดร้อยละห้าสิบสำหรับเงินรายได้สุทธิส่วนที่เกินสิแสนบาท อัตราภาษีจะสูงขึ้นไปเพียงใดเมื่อฐานของภาษีสูงขึ้นย่อมแล้วแต่นโยบายการคลังของประเทศในการที่จะลดความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ของบุคคล ผลของภาษีก้าวหน้า คือ จะช่วยลดความแตกต่างกันของรายได้ของบุคคลให้ลดน้อยลง (ประยูร เถลิงศรี, เรื่องเดียวกัน).

ช่วยจัดอยู่ในแบบภาษีถอยหลัง⁴

ในปัจจุบันนี้โดยทั่วไปเชื่อกันว่าภาษีก้าวหน้าเป็นระบบที่ถูกต้องกับหลักว่าด้วยความสามารถ (Ability to Pay)⁵ ตามหลักการนี้การเก็บภาษีจากประชาชนเป็นไป ตามความสามารถของแต่ละคนโดยทั่วไปความสามารถของบุคคลในการเสียภาษีจะมีมากเมื่อ มีรายได้สูงขึ้น เมื่อพิจารณาถึงการเก็บส่วยซึ่งก็เป็นภาษีรูปหนึ่งนั้นจะเห็นได้ว่าการเสียส่วย เป็นการเสียภาษีเป็นรายหัว หมายความว่าไพร่ส่วยแต่ละคนจะต้องเสียส่วยในชนิดเดียวกัน ในอัตราที่เท่ากันตามที่รัฐบาลกำหนด (ยกเว้นพวกเดกทาส) โดยไม่คำนึงว่าไพร่ส่วยแต่ละ คนนั้นจะมีรายได้ในจำนวนเท่าใด ดังนั้นการเสียส่วยจึงถูกจัดอยู่ในประเภท "ภาษีถอยหลัง" เพราะเมื่อจำนวนฐานของภาษีคือรายได้สูงขึ้นอัตราการเสียส่วยก็จะยิ่งลดน้อยลง ตัวอย่าง เช่น ไพร่ส่วยกระวานต้องส่งส่วยกระวานคนละ 25 ชั่ง ถ้าไพร่ส่วยคนหนึ่งสามารถหากะวาน ได้ 100 ชั่ง หรือ 1 หาบ อัตราการเสียส่วยเมื่อคิดเป็นร้อยละก็คือ 25 % ไพร่ส่วยอีกคน หนึ่งสามารถหากะวานได้ 200 ชั่ง หรือ 2 หาบ ก็ส่งกระวานเป็นส่วยเพียง 25 ชั่ง เมื่อ คิดเป็นอัตราการเสียส่วยจึงได้ $12\frac{1}{2}$ % หรือถ้าไพร่ส่วยหากะวานได้ 500 ชั่ง หรือ 5 หาบ คิดเป็นอัตราการเสียส่วย 5 % ของรายได้นั้น ถ้าไพร่หลวงผู้ใดไม่ต้องการที่จะมาเข้าเดือน ทหาราชการด้วยตนเองก็เสียเงินค่าราชการปีละ 6 บาทเท่ากันทุกคน เมื่อไพร่ส่วยไม่ต้องมา เข้าเดือนก็สามารถใช้เวลาที่ทองมาเข้าเดือนนั้นไปทำมาหากินถ้ามีรายได้ปีละ 100 บาท ก็

⁴ภาษีถอยหลัง (Regressive Tax) คือ ภาษีที่เรียกเก็บลดลงเมื่อฐานของ ภาษีเพิ่มขึ้น การเก็บภาษีการขายทั่วไป (General Sales Tax) จัดอยู่ในประเภท ภาษีถอยหลังเพราะผู้มีรายได้ต่ำจะต้องใช้จ่ายเงินรายได้ของเขาซื้อสินค้าคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ ของเงินได้แล้วสูงกว่าคนที่มียาได้สูง อย่างไรก็ตามถ้าใช้รายจ่ายเป็นฐานของภาษี ภาษี การขายซึ่งเรียกเก็บอัตราเดียวจากแต่ละฐานของภาษี ภาษีนี้นักจัดอยู่ในประเภทภาษีความ สักส่วน (ประมูล เกลิงศรี, เรื่องเดียวกัน).

⁵วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, หลักเศรษฐศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์จักรวัฒนา, 2502), หน้า 208.

เสียเงินค่าราชการในอัตรา 6 % ของรายได้ ถ้ามีรายได้ 600 บาท ก็เสียเงินค่าราชการในอัตรา 1 % ของรายได้ทั้งหมด จึงเห็นได้ว่าการเสียส่วยของราษฎรหรือการเก็บส่วยของรัฐบาลนั้นมีได้เป็นไปตามหลักคำหนึ่งถึงความสามารถของบุคคลแต่อย่างใด

เมื่อหันกลับมาพิจารณาลักษณะของภาษีที่ 6 กับการเก็บส่วยของรัฐบาลไทยเราอาจประเมินค่าระบบการเก็บส่วยของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ดังนี้

1. ความยุติธรรมของการเก็บภาษี หมายถึง ความจำเป็นต้องมีการแบ่งหรือจำแนกบุคคลออกเป็นกลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์ในการจัดเก็บ แต่เมื่อพิจารณาจากการจัดเก็บส่วยของไทยมิได้สอดคล้องกับหลักการในข้อนี้ เพราะรัฐบาลมิได้คำนึงถึงการแบ่งกลุ่มบุคคลโดยยึดเอารายได้เป็นหลักคงเรียกเก็บส่วยจากไพร่ส่วยทุกคนในอัตราที่เท่าเทียมกันหมด อย่างไรก็ตามก็ดีรัฐบาลก็ได้มีการลดหย่อนให้สำหรับผู้ที่ เป็นทาสให้เสียเงินค่าราชการหรือเสียส่วยในอัตราที่ต่ำกว่าไพร่ส่วยโดยทั่วไป

2. มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ ภาษีที่ 6 จะต้องสนับสนุนส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความกตริเริ่มของบุคคลและมีผลกระทบกระเทือนการผลิตน้อยที่สุด ส่วนอัตราการเก็บส่วยของรัฐบาลไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมิได้เป็นอัตราส่วนกับผลผลิตของไพร่ส่วยไม่ว่ารายได้จะเพิ่มขึ้นหรือลดลงก็ยังคงเสียส่วยในอัตราเดิม ดังนั้นในลักษณะนี้ระบบการเก็บส่วยของรัฐบาลจึงมีส่วนช่วยส่งเสริมการผลิตของประชาชน เนื่องจากการที่อัตราการเก็บส่วยถูกกำหนดไว้อย่างแน่นอนทำให้ราษฎรที่ต้องเสียส่วยไม่ต้องกังวลต่อการที่ว่าถ้าเขาพยายามเพิ่มผลผลิตแล้วผลผลิตส่วนที่เพิ่มขึ้นนั้นจะต้องถูกนำมาเสียส่วยอีกจึงทำให้ราษฎรเพิ่มผลผลิตได้โดยไม่ต้องกังวลว่าจะต้องเสียส่วยเพิ่ม ถึงแม้ว่าการขยาย

⁶ Adam Smith นักเศรษฐศาสตร์ของอังกฤษกล่าวว่า ลักษณะที่ดีของภาษีควรประกอบด้วย

1. การเก็บภาษีนั้นจะต้องยุติธรรม ซึ่งหมายความว่า การเก็บภาษีที่คั้นนั้นควรเป็นส่วนเดียวกับรายได้เพราะเขาเห็นว่า เป็นวิธีที่ยุติธรรมที่สุดที่รัฐจะเก็บภาษีจากประชาชน

2. การเก็บภาษีนั้นจะต้องแน่นอน เมื่อคำนึงถึงจำนวนเงินภาษีที่จะต้องเสียมิใช่ปล่อยให้ไปตามความพอใจของผู้เก็บภาษีที่จะเก็บให้มากเท่าใดก็ได้

3. การเก็บภาษีนั้นจะต้องให้ความสะดวกในการเสียภาษีและ การจัดเก็บ

4. การเก็บภาษีที่คั้นนั้นจะต้องประหยัด (ประยูร เกลิงศรี, เรื่องเดิม, หน้า 555 -6.)

ตัวทางเศรษฐกิจนั้นไม่ได้เป็นเป้าหมายของคนสมัยรัตนโกสินทร์คอนต้นแต่รัฐบาลก็ต้องพยายามให้มีการเพิ่มผลผลิตในทุกๆปีเพื่อเตรียมพร้อมไว้สำหรับการป้องกันประเทศ การเพิ่มผลผลิตของประชาชนในสมัยนั้นมิได้มีจุดประสงค์ในการผลิตเพื่อป้องกันภัยทั้งตลาดภายในประเทศและโดยเฉพาะตลาดต่างประเทศด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะระบบตลาดภายในประเทศยังไม่เจริญพอ สำหรับการค้ากับต่างประเทศนั้นรัฐบาลได้ห้ามมิให้พ่อค้าต่างชาติติดต่อกับชาวสยามได้โดยตรงโดยที่รัฐบาลจะเป็นผู้ทำการค้าขายกับต่างประเทศเอง

การเกณฑ์แรงงานไปทำราชการทำให้แรงงานที่สามารถใช้ในการเพาะปลูกลดน้อยลงผลผลิตที่ได้ก็จะลดลงตามไปด้วย ในทางตรงกันข้ามช่วยช่วยให้ราษฎรที่มีภูมิสำเนาอยู่ไกลๆไม่ต้องมาเข้าเดือนจึงทำให้ไม่เสียเวลาในการทำมาหากินเป็นการเปิดโอกาสให้ราษฎรมีเวลาในการทำกรเกษตรกรรมมากขึ้น เมื่อราษฎรมีเวลาให้กับการเกษตรกรรมได้อย่างเต็มที่ใดจึงอาจเพิ่มขึ้นความไปด้วยซึ่งจะมีผลทางอ้อมต่อการเก็บภาษีอากรโดยทั่วไปของรัฐ เมื่อผลผลิตที่ภาษีอากรที่รัฐได้จากราษฎรอาจจะเพิ่มขึ้นความไปด้วย ดังนั้นระบบการเก็บส่วยจึงมิได้มีผลดีเฉพาะแก่กับราษฎรในแง่ที่ไม่ต้องมาเข้าเดือนให้ได้รับความยากลำบากเท่านั้นแต่ยังมีผลดีต่อการช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐบาลอีกด้วย

3. ภาษีที่ดินนั้นควรมีความยืดหยุ่นได้ตามควร เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจของประเทศนั้นคือรัฐมีรายได้เพียงพอและสม่ำเสมอแต่มิได้หมายความว่าภาษีที่เก็บจะต้องเท่ากันทุกปี เมื่อพิจารณาการเก็บส่วยของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์คอนต้นจะเห็นได้ว่ามิได้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในข้อนี้ นั่นคือรัฐบาลพยายามที่จะให้รายได้จากการเก็บส่วยนี้ได้มากอย่างเพียงพอกับรายจ่ายของรัฐและมีปริมาณสม่ำเสมอทุกๆปี เมื่อเทียบกับภาษีชนิดอื่นๆแล้วส่วยจึงเป็นรายได้ของรัฐบาลที่ค่อนข้างจะสม่ำเสมอตลอดมา แต่เมื่อฐานของภาษีคือผลผลิตนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ้างจึงทำให้รายได้ของรัฐบาลจากการเก็บส่วยสามารถเปลี่ยนแปลงไปด้วยถึงแม้ว่าในทางทฤษฎีส่วยที่รัฐบาลจะได้รับก็ควรที่จะคงที่เนื่องจากมีอัตราการเก็บส่วยที่ตายตัวอยู่แล้ว แต่ในทางปฏิบัติในบางครั้งไพร่ส่วยไม่อาจส่งส่วยในอัตราที่รัฐบาลกำหนดไว้ได้ เป็นกันั้นว่าในระยะที่ผลผลิตลดต่ำลงในช่วงที่เกิดภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้งหรือน้ำท่วม สำหรับทางค่านาราษฎรนั้นการเก็บส่วยในอัตราที่ตายตัวอยู่นั้นย่อมที่จะเป็นการระอย่างสูงแก่ผู้เสียส่วยในช่วงระยะเวลาที่เกิดภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้งหรือน้ำท่วม ราษฎรไม่อาจเสียส่วยในอัตรานี้ได้จึงสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนอย่างมาก

นอกจากฐานของภาษีที่เป็นผลผลิตจะเปลี่ยนแปลงอันมีผลทำให้ปริมาณช่วยสามารถเปลี่ยนแปลงแล้ว เนื่องจากช่วยเป็นภาษีรายหัวคั่งนั้นฐานของภาษีช่วยจึงขึ้นอยู่กับจำนวนไพร่ช่วยด้วย ตามทฤษฎีแล้วเมื่อจำนวนไพร่ช่วยลดลงปริมาณช่วยก็ควรจะลดลงด้วยแต่เมื่อนายหมวคนายกองไพร่ช่วยทำเรื่องราวขอลดจำนวนช่วยก็มีได้รับอนุญาตโดยง่าย เนื่องจากรัฐบาลต้องการให้รายได้จากช่วยคงที่หรือเพิ่มขึ้นอยู่ สมอนั่นเอง

4. การจัดเก็บภาษีที่ค้ำยอ้มคั่งง่ายต่อการเก็บและสะดวกต่อการที่ราษฎรจะเสียภาษีเป็นการประหยัคแก่รัฐบาลในการจัดเก็บภาษีและในอัตราการเก็บ ที่แน่นอนไม่ใช่ขึ้นลงตามความพอใจของผู้เก็บ ในแง่นี้ถ้าจะประเมินค่าการเก็บช่วยของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะเห็นได้ว่าแม้ว่าการเก็บช่วยของรัฐบาลไทยจะประสบปัญหาต่างๆมากมายในการจัดเก็บเพราะเส้นทางคมนาคมในสมัยนั้นไม่สะดวกทำให้รัฐบาลได้รับความยุ่งยากในการจัดเก็บและเนื่องจากระยะทางไกลนี้เองเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ช่วยที่รัฐบาลได้รับนั้นไม่ค่อยครบตามจำนวนเพราะเกิดการสูญหายในระหว่างการเดินทางหรือเจ้าหน้าที่เป็นคบบังเอาช่วยไปใช้เอง แต่เมื่อเทียบกับวิธีดำเนินการจัดเก็บภาษีชนิดอื่นๆ เช่น การเก็บอากรค่าสวน ค่านา ซึ่งรัฐบาลจะต้องส่งเจ้าหน้าที่ออกไปทำการรังวัดที่สวนที่นาก่อนแล้วจึงจะส่งเจ้าหน้าที่อีกชุดหนึ่งออกไปเก็บภาษีอากรจึงเห็นได้ว่าการเก็บภาษีอากรชนิดอื่นๆยุ่งยากซับซ้อนมากกว่าต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเก็บมากกว่า

การเก็บช่วยนั้นอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าเมืองซึ่งจะเป็นผู้ดำเนินการส่งช่วยนั้นมายังรัฐบาลกลาง เจ้าเมืองกรมการเมืองจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการส่งช่วยยกเว้นในกรณีเร่งช่วยที่รัฐบาลจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเอง จึงอาจกล่าวได้ว่าการเก็บภาษีในรูปช่วยเป็นการง่าย สะดวก และ ประหยัค แก่รัฐบาลมากกว่าการเก็บภาษีอื่นๆ นอกจากนี้การเก็บช่วยยังเป็นรายได้ที่รัฐบาลจะต้องได้อย่างแน่นอน เนื่องจากอัตราในการเก็บช่วยตายตัวไม่ขึ้นหรือลง ส่วนภาษีอื่นๆนั้นแม้อัตราในการเก็บจะตายตัว เช่นกันแต่รายได้จากภาษีเหล่านั้นก็ยังมีเปลี่ยนแปลงอยู่บ้าง เช่น อากรค่านาสำหรับนาฟางลอยถ้าปีใดเจ้าของไม่ได้ทำก็ไม่ต้องเสียอากรค่านา เป็นต้น แต่ไพร่ช่วยจะต้องเสียช่วยในทุกๆปีในอัตราที่เท่ากัน

ในเรื่องที่เกี่ยวกับการกำหนดชนิดของส่วยนั้นรัฐบาลจะเป็นผู้กำหนดโดยมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการเก็บส่วย การเก็บส่วยในสมัยกรุงศรีอยุธยาในระยะเริ่มแรกสืบเนื่องมาจากการที่ความต้องการของรัฐบาลในการใช้แรงงานคนลดน้อยลง จึงอนุญาตให้ไพร่หลวงที่มีภูมิลำเนาอยู่ไกลส่งสิ่งของหรือเงินมาแทนตัวโดยกำหนดว่าถ้าอยู่ในภูมิลำเนาที่มีสิ่งของใดมากก็กำหนดให้ส่งของชนิดนั้นมาเป็นส่วยแล้วรัฐบาลได้นำเอาส่วยสิ่งของนั้นมาใช้ในการทำนุบำรุงประเทศและการพระนครอื่นๆ ต่อมาเมื่อของเหล่านั้นเหลือใช้และไทยได้มีการติดต่อกับค้าขายกับชาวต่างประเทศมากขึ้นรัฐบาลจึงได้นำสิ่งของส่วยที่เหลือใช้เหล่านั้นมาขายให้แก่ชาวต่างประเทศ ดังนั้นวัตถุประสงค์ในการเก็บส่วยจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในระยะรัชกาลที่ 1 รัฐบาลยังคงต้องการแรงงานคนเพื่อใช้ในการก่อสร้างบ้านเมืองสร้างพระบรมมหาราชวังและใช้แรงงานคนเป็นกำลังสำคัญในการศึกสงครามจึงไม่สนับสนุนการส่งส่วยแทนแรงงาน

ครั้นถึงปลายรัชกาลที่ 1 ภาวะการสงครามลดน้อยลงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเริ่มหันมาทำการปรับปรุงภายในประเทศ พื้นฟูฐานะทางเศรษฐกิจที่ได้ทรุดโทรมลงไป ส่งเสริมให้มีการติดต่อกับค้าขายกับจีน มีการส่งบรรณาการไปเมืองจีน นอกจากนี้ยังมีการติดต่อกับอินเดียนชวา และมลายูด้วย ส่วยสิ่งของจึงเริ่มมีความสำคัญขึ้นอีกเพราะสินค้าที่รัฐบาลบรรทุกสำเภาไปขายต่างประเทศได้มาจากส่วย จุดประสงค์ที่สำคัญของการเก็บส่วยสิ่งของในระยะนี้ก็เพื่อส่งเป็นสินค้าไปขายต่างประเทศมากกว่าอย่างอื่น ต่อมาในตอนปลายรัชกาลที่ 2 รัฐบาลได้พยายามสนับสนุนการค้าเพื่อให้ได้รายได้มาให้พอกับรายจ่าย เพราะรายได้เพียงแค่ว่าจากภาษีอากรไม่เพียงพอแก่รายจ่าย ซึ่งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการจัดการเรื่องการค้าจนมีรายได้มาเพิ่มให้ท้องพระคลังเป็นจำนวนมาก เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ก็ยังคงสนับสนุนและส่งเสริมการค้าของหลวงเพิ่มขึ้นในตอนต้นรัชกาลของพระองค์ พระคลังสินค้าเป็นหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่จัดเก็บส่วยมาส่งเป็นสินค้าออก รายได้จากการค้าสำเภาของหลวงส่วนใหญ่จึงขึ้นอยู่กับส่วยสิ่งของนับเป็นรายได้ทางอ้อมที่รัฐบาลได้จากการเก็บส่วย รัฐบาลจึงจำเป็นต้องควบคุมให้มีการส่งส่วยให้ครบตามกำหนด ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นการค้าขายต่างประเทศของรัฐบาลเป็นการค้าโดยใช้เรือสำเภาซึ่ง

ต้องอาศัยลมมรสุมช่วยในการเดินเรือจึงจำเป็นที่จะต้องกำหนดเวลาการรวบรวมส่วยที่จะส่งเป็นสินค้าเพื่อนำมาบรรทุกลงเรือให้ทันกับฤดูมรสุม นอกจากนี้การที่รัฐบาลจะกำหนดประเภทของส่วยและอัตราการเก็บยังขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาด

ในช่วงระยะนี้แม้ว่าจะมีการเก็บส่วยเป็นสิ่งของเป็นจำนวนมากแต่การเก็บส่วยเป็นเงินก็มีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก การที่รัฐบาลจะเรียกเก็บส่วยสิ่งของใดจากหัวเมืองใดหรือเรียกเก็บส่วยเงินจากหัวเมืองใดก็ขึ้นอยู่กับสภาพของท้องถิ่นในแถบนั้นเองว่าสมควรจะเรียกเก็บสิ่งใดได้ เพราะหากรัฐบาลกำหนดให้ท้องถิ่นใดส่งส่วยชนิดที่ไม่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นก็ย่อมก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่ราษฎรผู้เสียส่วยหรืออาจเก็บส่วยไม่ได้เลย เช่น ส่วยคีนุก คีนุกเป็นทรัพย์สินการธรรมชาติที่มีอยู่มากทางหัวเมืองทางใต้ของไทย แต่รัฐบาลเรียกเก็บส่วยคีนุกจากหัวเมืองทางเหนือของไทยไพร่ส่วยก็ไม่สามารถที่จะหาคีนุกมาส่งส่วยได้ เป็นต้น หรือการเรียกเก็บส่วยเงินก็ต้องเรียกเก็บจากท้องถิ่นที่สามารถนำเอาผลผลิตที่ได้จากการเกษตรกรรมของตนมาเปลี่ยนให้เป็นเงินด้วยการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันระหว่างเมือง ไพร่ส่วยจึงจะมีเงินมาเสียส่วยได้ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความสะดวกแก่ราษฎรผู้เสียส่วยรัฐบาลจึงต้องเรียกเก็บส่วยตามสภาพของท้องถิ่นอีกด้วย

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบการเก็บส่วยได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการเก็บส่วยสิ่งของบางชนิดมาเป็นส่วยเงินในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 และต้นรัชกาลที่ 4 ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้นนับเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ไทยได้ทำสัญญาทางไมตรีและการค้ากับประเทศทางตะวันตก ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นชาวตะวันตกซึ่งเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยไม่ได้รับความสะดวกหลายประการ เช่น การซื้อสินค้าต่างๆจะต้องซื้อจากพระคลังสินค้าแห่งเดียวไม่สามารถจะติดต่อค้าขายกับราษฎรได้โดยตรง นอกจากนี้ยังมีข้อจุกจิกในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานในการกรวจสินค้าจากเรือที่เข้ามาค้าขาย ถ้าสินค้าใดต้องพระราชประสงค์หรือเป็นสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ในการราชการเจ้าหน้าที่ก็จะรับซื้อไว้โดยกำหนดราคาคำใจชอบ ทั้งยังต้องให้สินค้าเป็นค่าตอบแทนสำหรับการตรวจกันของเจ้าพนักงานซึ่งไม่มีเงินเดือนเหล่านั้น ปรากฏว่าชาติตะวันตกที่เข้ามาทำสัญญาได้สำเร็จเป็นชาติแรกก็คือ อังกฤษได้ส่ง ร้อยเอก เฮอร์เบิร์ต เข้ามาทำสัญญาทางไมตรีและการค้าได้แก่ สนธิสัญญาเบอร์นีใน พ.ศ. 2369 และหลังจากนั้นสหรัฐอเมริกาได้ส่งนาย เจคมันต์ รอเบิร์ต เข้ามาทำ

สนธิสัญญาบางซึ่งมีข้อความคล้ายคลึงกับสัญญาเบอร์นี การทำสัญญากับชาติตะวันตกได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบการเก็บส่วยอย่างมาก กล่าวคือ สัญญาเหล่านี้ได้ระบุให้ฝ่ายไทยเลิกระบบผูกขาดการค้า อนุญาตให้มีการซื้อขายสินค้าได้อย่างเสรี แม้ว่าปริมาณการค้าขายระหว่างไทยกับชาติตะวันตกจะยังมีไม่มากนักแต่การยกเลิกระบบการผูกขาดการค้าถึงแม้ในทางปฏิบัติจะไม่สมบูรณ์ก็มีผลทำให้การค้าของรัฐบาลต้องเสื่อมโทรมลง เพราะสินค้าที่รัฐบาลเคยผูกขาดการค้าซื้อขายมาเป็นเวลานานได้แก่ ผาง พริกไทย เร่ว ครั่ง ฝ้าย ยาสูบ ฯลฯ เป็นสิ่งของที่ได้มาจากการเก็บส่วยจากไพร่ส่วยดังกล่าวดังกล่าวแล้ว เมื่อทำสัญญากับประเทศตะวันตกแล้วรัฐบาลจึงไม่สามารถดำเนินการค้าในลักษณะเดิมได้อีกต่อไป ดังนั้นรัฐบาลจึงลดปริมาณในการเรียกเก็บสิ่งของส่วยเหล่านั้นลงและได้เปลี่ยนจากการเก็บสิ่งของส่วยมาเป็นเงินแทนสิ่งของส่วยมากขึ้น เมื่อรัฐบาลเปิดให้มีการค้าได้อย่างเสรีขึ้นไพร่ส่วยจึงมีโอกาสดำขายผลผลิตของตนทำให้มีเงินพอที่จะเสียส่วยได้มากขึ้น แต่อย่างไรก็ดีในสมัยรัชกาลที่ 3 หลังการทำสัญญากับประเทศตะวันตกนี้การค้าสำเภาของหลวงก็ยังคงมีอยู่บ้างแต่ไม่มากเท่าเดิม ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ไทยต้องทำสัญญากับต่างประเทศอีกคือทำสัญญากับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 เป็นที่รู้จักกันในนามว่า สนธิสัญญาเบาริง ต่อมาก็ได้มีประเทศตะวันตกอื่นๆ เข้ามาขอทำสัญญากับไทยอีกในลักษณะเดียวกับสนธิสัญญาเบาริง ข้อความที่ปรากฏในสัญญาอีกครั้งหนึ่งก็คือการยกเลิกการค้าผูกขาดการค้า แสดงให้เห็นว่าการยกเลิกการค้าความสัญญาเบอร์นีนั้นมิได้มีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดนัก แต่หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาริงแล้วไทยได้ปฏิบัติตามสัญญาอย่างเคร่งครัดขึ้นจึงทำให้รัฐบาลลดปริมาณการเสียส่วยเป็นสิ่งของลงอีกจนในที่สุดก็ได้ยกเลิกระบบการเก็บส่วยเป็นสิ่งของเปลี่ยนมาเป็นเงินค่าราชการแทนทั้งหมด

ก่อนที่ระบบการเก็บส่วยจะเปลี่ยนมาเป็นการเก็บเงินค่าราชการแทนทั้งหมดนั้นระบบการเก็บส่วยของรัฐบาลตลอดจนควบคุมให้มีการส่งส่วยตรงตามกำหนดเวลาอย่างสม่ำเสมอทำให้ราษฎรบางกลุ่มได้รับความเดือดร้อน เพราะปรากฏว่าราษฎรถูกเจ้าหน้าที่เก็บส่วยบีบบังคับเพื่อจะให้เสียส่วยครบตามจำนวนที่กำหนด แม้เมื่อเกิดภัยธรรมชาติราษฎรไม่สามารถที่จะหาส่วยมาส่งได้ก็ยังถูกบีบบังคับให้ต้องหาเงินมาเสียส่วยอีก ซึ่งถามหาสติความเป็นจริงแล้วเมื่อเกิดภัยธรรมชาติขึ้นไม่ว่าจะเกิดภาวะฝนแล้งหรือน้ำท่วมก็ตามรายได้ของราษฎรซึ่งส่วนใหญ่ได้จากการเกษตรกรรมก็ย่อมต้องได้รับความเสียหาย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วรายได้ที่เคยมีก็จะ

ต้องลดลงหรือไม่ได้เลยอย่างแน่นอน รัฐบาลก็มีได้ลดหย่อนการเก็บส่วยตามสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ราษฎรจึงได้รับความยากลำบากในการขวนขวายหาเงินมาส่งแทนสิ่งของ หรือถึงแม้ว่าในระยะหลังจะได้มีการผ่อนผันให้หาสิ่งของอื่นส่งแทนสิ่งของที่กำหนดให้เป็นส่วยก็มีได้ช่วยให้ราษฎรมีความเดือดร้อนน้อยลงแต่อย่างใด เพราะเมื่อสิ่งของที่กำหนดเป็นส่วยได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติจนไม่สามารถหามาส่งได้แล้วสิ่งของอื่นก็ยอมหาได้ยากเช่นกัน เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ได้ศึกษามาอย่างละเอียด แล้วอาจวิเคราะห์สรุปว่าการที่ราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากระบบการเก็บส่วยอย่างเคร่งครัดนั้นมีสาเหตุอยู่ 2 ประการ คือ

ก. เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการเก็บส่วยค่าเนินการเก็บส่วยจากราษฎรทำการบีบบังคับราษฎรเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เช่น เบียดบังส่วยที่เก็บได้เสียเองแล้วแจ้งไปยังรัฐบาลว่าเกิดภัยธรรมชาติราษฎรส่งส่วยได้ไม่ครบขอลดส่งส่วยออกไป ผลก็คือราษฎรจะต้องส่งส่วยถึงสองต่อโดยถือว่าเป็นผู้ค้างส่วย หรือในภาวะที่เกิดภัยธรรมชาติแต่เจ้าหน้าที่ที่เก็บส่วยก็พยายามจะเรียกเก็บส่วยให้ได้ครบตามจำนวนที่กำหนดเพื่อจะได้ความดีความชอบจากรัฐบาลการถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ในระยะรัชกาลที่ 1-3 ทำได้ยาก ราษฎรที่อยู่ตามหัวเมืองจะทำการถวายฎีการ้องทุกข์ได้เฉพาะเวลาที่เกิดศึกสงครามพระมหากษัตริย์เสด็จยกทัพไปทำสงครามด้วยพระองค์เองเท่านั้น และการขาดหน่วยงานที่ทำหน้าที่ติดต่อระหว่างประชาชนและพระมหากษัตริย์ทำให้ราษฎรถวายฎีกาไม่ได้ ในช่วงรัชกาลที่ 1-3 ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าพระมหากษัตริย์เสด็จออกไปตามหัวเมืองในยามสงบ ยิ่งไปกว่านั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แม้จะมีศึกสงครามพระองค์ก็มีได้เสด็จไปบัญชาการรบด้วยพระองค์เอง ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากการเก็บส่วยอย่างมากดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3

ข. รัฐบาลคำนึงถึงผลประโยชน์ด้านการค้ามากกว่าที่จะประเมินความเดือดร้อนของประชาชน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าวัตถุประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของการเก็บส่วยสิ่งของของรัฐบาลนั้นก็เพื่อเป็นสินค้าสำหรับตลาดต่างประเทศซึ่งทำรายได้ให้แก่รัฐบาลอย่างมาก ดังนั้นรัฐบาลจึงเร่งให้ไพร่ส่วยส่งส่วยให้มากที่สุดเท่าที่ปริมาณที่รัฐบาลกำหนดไว้ ถ้าส่งส่วยสิ่งของไม่ได้ก็ให้ส่งเงินแทนเพื่อเอาเงินส่วนหนึ่งไปซื้อสินค้าบรรทุกสำเภาไปขายหรือให้ส่งสิ่ง

ของอื่นแทนส่วยเดิมก็ได้ซึ่งก็ส่งเป็นสินค้าออกได้แทบทั้งสิ้น ราษฎรจึงได้รับความยากลำบาก ในการพยายามหาส่วยมาส่งให้ครบตามกำหนด โดยเฉพาะในระยะเวลาที่ตลาดต่างประเทศสำหรับ สินค้าไทยขยายตัวขึ้นการเร่งการเก็บส่วยก็มีมากขึ้นตามไปด้วย 7 นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า รัฐบาลคำนึงถึงผลประโยชน์ด้านการค้า เป็นอย่างยิ่งจึงปรากฏว่าเพียงแค่ปริมาณที่ได้จากการ เก็บส่วยยังไม่เพียงพอ รัฐบาลก็ใช้วิธีการเกณฑ์พวกเลกไพร่ส่วยเหล่านั้นไปหาสิ่งของนั้น มาส่งเพิ่มเติมอีกเป็นครั้งคราว เช่น เร่ว กระวาน ไม้สัก เป็นต้น ฉะนั้นพวกเลกไพร่ ส่วยจึงได้รับความลำบากเพิ่มขึ้นอีก

เมื่อไพร่ส่วยได้รับความเดือดร้อนดังกล่าวแล้วไพร่ส่วยจึงพยายามหลบเลี่ยงการเสีย ส่วย แต่การเสียส่วยนั้นเปรียบเสมือนการเสียภาษี เป็นรายหัวซึ่งต่างจากการเสียภาษีอื่นๆ เช่น การเสียภาษีเงินได้สุทธิบุคคลธรรมดา การหลบเลี่ยงการเสียภาษีเงินได้สามารถทำได้ด้วยการ ปิดบังรายได้บางส่วนเอาไว้มิให้รัฐบาลทราบว่ารายได้ที่แท้จริงนั้นเป็นเท่าไร เพียงแต่แจ้งรัฐบาลถึงรายได้จำนวนหนึ่งซึ่งน้อยกว่ารายได้ที่แท้จริง บุคคลผู้นั้นก็สามารถที่จะ เสียภาษีในอัตราที่น้อยกว่าที่เป็นจริง เป็นการหลบเลี่ยงการเสียภาษีได้โดยบุคคลผู้นั้นก็ยังมีตัวคนอยู่มิได้สูญหายไปแต่อย่างใด แต่การหลบเลี่ยงการเสียส่วยมีอาจทำเช่นนั้นได้ การที่จะหลบเลี่ยงการเสียส่วยอาจทำได้ 2 วิธี คือ วิธีหนึ่งคือวิธีทำให้ชื่อไม่ปรากฏในบัญชีทาง วาว่าที่จะส่งไปยังรัฐบาล และอีกวิธีหนึ่ง คือ การยอมตัวลงเป็นทาสอันจะทำให้เสียส่วยน้อย ลงกว่าเดิม วิธีการที่จะทำให้ไม่มีชื่ออยู่ในบัญชีทางวาว่าที่จะส่งไปยังรัฐบาลทำได้ด้วยวิธีดังต่อไปนี้

7 ดูรายละเอียดในบทที่ 3

ก. ไพร่ส่วยจะทำการคิดสินบนให้นายหมวดนายกองไพร่ส่วยลงบัญชีทางว่าว่า
 ทั่วไพร่ส่วยผู้นั้นตายหรือหลบหนีไปแล้วเพื่อที่จะได้ไม่ต้องเสียส่วยอีกต่อไป การหลบเลี่ยง
 ของไพร่ส่วยในลักษณะนี้มีมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและ
 สามารถทำได้ไม่ยากนักทั้งนี้เพราะรัฐบาลกลางไม่สามารถที่จะทำการสำรวจด้วยตนเองให้
 แน่ชัดได้ว่าไพร่ส่วยคนใดตายหรือสูญหายไปหรือยังคงอยู่ หน่วยงานส่วนกลางที่เกี่ยวข้องกับ
 การลงทะเบียนไพร่ก็เพียงแต่รับรายงานจากเจ้าเมืองและหน่วยงานส่วนภูมิภาคเท่านั้น การ
 คิดสินบนนายหมวดนายกองไพร่ส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำได้ง่ายเพราะบรรดานายหมวด
 นายกองมิได้มีเงินเดือนประจำดังนั้นจึงมีไพร่ส่วยคิดสินบนนายหมวดนายกองกันเป็นอันมาก

ข. ไพร่ส่วยอาจขอร้องไม่ให้นายหมวดนายกองใส่ชื่อบุตรของตนเองลงในบัญชี
 เพื่อที่บุตรของตนจะได้ไม่ต้องถูกสักเป็นไพร่ส่วยต่อไป เจ้าเมืองจะเป็นผู้คุมบัญชีทางว่า
 เหล่านี้ไว้แล้วจึงส่งบัญชีนั้นมาพร้อมกับการส่งส่วย ดังนั้นเจ้าเมืองจึงเป็นผู้มีอำนาจเต็มที่ใน
 การที่จะละเว้นไม่ใส่ชื่อไพร่ส่วยผู้ใดผู้หนึ่งลงในบัญชีทางว่า ผู้ได้รับการยกเว้นย่อมต้องขอบ
 แทนเจ้าเมืองอาจด้วยสิ่งของเงินทองหรือแรงงานคือกลายเป็นคนของเจ้าเมืองนั้นไปแทนการ
 เป็นไพร่หลวง

การหลบเลี่ยงการเสียส่วยทั้งสองวิธีดังกล่าวของพวกไพร่ส่วยเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่
 ที่เกี่ยวข้องกับการเก็บส่วยคามหัวเมืองโดยเฉพาะเจ้าเมืองทำการส่งผู้คนได้ง่ายและได้
 ผลประโยชน์จากการเก็บส่วยมากกว่ารัฐบาล เพราะเมื่อบรรดาไพร่ส่วยขอร้องให้เจ้าเมือง
 ลงบัญชีว่าตนเองตายหรือสูญหายไปหรือยกเว้นชื่อบุตรของตนในบัญชีทางว่าทำให้บุตรของตน
 พันสภาพการเป็นไพร่ส่วยก็จำเป็นต้องมีการตอบแทนแก่เจ้าเมือง ส่วนใหญ่บุคคลเหล่านั้นมัก
 จะกลายเป็นข้าทาสบริวารของเจ้าเมืองนั้นไปนับเป็นกำลังสำคัญของเจ้าเมือง การที่เจ้า
 เมืองสามารถร่วมมือกับไพร่ส่วยในการหลบเลี่ยงหน้าที่ได้เพราะอุปสรรคการคมนาคมระหว่าง
 กรุงเทพฯและหัวเมืองต่างๆ การส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลออกมาทำการสำรวจด้วยตนเอง
 นั้นย่อมไม่สะดวกประกอบกับในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นการทำบัญชีสำรวจนั้นยากกว่าในสมัย
 ปัจจุบัน เนื่องจากยังไม่มีการใช้นามสกุล ดังนั้นการที่จะระบุตัวบุคคลจึงต้องใส่ชื่อประกอบด้วย
 นามบิดาและสถานที่อยู่จึงทำให้เกิดความยุ่งยากในการตรวจสอบ แต่เมื่อไพร่ส่วยทำการหลบ
 เลี่ยงการเสียส่วยแก่รัฐบาลแล้วเขายังต้องเสียส่วยอยู่ในจำนวนเท่าเดิมหรืออาจจะลดจำนวน

ลงเพียงแต่ผู้ที่รับเอาส่วนนั้นไป เป็นประโยชน์คือเจ้าเมืองนั่นเอง จึงเห็นได้ว่าบรรดาเจ้าเมืองเหล่านี้ได้ประโยชน์จากการเก็บส่วยมากกว่ารัฐบาลเสียอีก

วิธีหลบเลี่ยงการเสียส่วยวิธีที่สองคือการยอมตัวลงเป็นทาสมีส่วนทำให้ปริมาณทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นขยายตัวมากขึ้น กล่าวคือ เมื่อเจ้าเมืองยอมให้ความร่วมมือกับไพร่ส่วยในการที่จะหลบเลี่ยงการเสียส่วยดังกล่าวแล้วเจ้าเมืองมักจะเรียกสิ่งตอบแทนโดยการเอาคนเหล่านั้นมาเป็นข้าทาสบริวารของตนซึ่งคนเหล่านั้นก็มักจะยินยอมด้วยความเต็มใจ นอกจากนี้ระบบการเก็บส่วยยังมีลวนทำให้ปริมาณทาสขยายตัวมากขึ้นอีกทางหนึ่งได้แก่ การที่คนยอมตัวลงเป็นทาสเพื่อเสียส่วยน้อยกว่าไพร่ธรรมดาและต้องมีสารกรมธรรม์⁸ เป็นหลักฐานแสดงแก่เจ้าหน้าที่ที่เก็บส่วยเพื่อแสดงว่าตนเป็นทาสจริง

โดยปกติแล้วไพร่หลวงจะต้องมาเข้าเคียนเพื่อทวาราชการ 3 เดือน หรือเสียเงินแทนการเข้าเคียนคนละ 6 บาทต่อปี ส่วนผู้ที่เป็นทาสเมื่ออายุครบที่จะสักไว้ใช้ราชการได้นายเงินก็จะต้องนำเอาตัวเลขทาสนั้นมาสักเพื่อลงทะเบียนไว้ เลขทาสไม่ต้องมาเข้าเคียนเหมือนไพร่หลวงอื่นๆ เพียงแต่เสียเงินแทนการเข้าเคียน แต่ถ้าเกิดสงครามขึ้นเลขทาสจึงจะถูกเกณฑ์ไปทัพด้วย⁹ ส่วนในยามปกติที่เลขทาสมิคองมาเข้าเคียนแต่ต้องเสียเงินค่าราชการ เช่นไพร่หลวงที่ไม่มาเข้าเคียนก็จะเสียเงินน้อยกว่า คือ เสียเพียงคนละ 6 สลึง¹⁰ ในกรณีที่ทาสอยู่ตามหัวเมืองไกลออกไปและถูกกำหนดให้ต้องทำส่วยเช่นเดียวกับไพร่ส่วยพวกทาสส่วยก็จะส่งส่วยในอัตราที่ต่ำกว่าไพร่ส่วย เช่น ส่วยคีนุก ไปร่ส่วยต้องส่งคนละ 26 ทั้งแต่

⁸ สารกรมธรรม์ หมายถึง เอกสารที่ทำเวลาซื้อขายทาสซึ่งจะต้องมีวันที่ซื้อขายจำนวนเงิน ชื่อผู้ซื้อผู้ขาย และนายประกันถ้าจำเป็นต้องมี และชื่อของคนที่ถูกขาย

⁹ องค์กรคำคุณุสภา, "พระราชกำหนดใหม่" กฎหมายตราสามดวง เล่มที่ 5 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 257.

¹⁰ กรมศิลปากร, เลิกทาสในรัชกาลที่ 5 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศวรสมัย; พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2487), หน้า 35.

ทาสส่งคนละ 10 ซึ่งเท่านั้น ส่วยฝ่าย ไพร่ส่วยคนละ 2 ภาวรา แต่ทาสส่งคนละ 1 ภาวรา* ส่วยเงิน ไพร่ส่วยคนละ 2 คำสิ่ง 2 บาท แต่ทาสเสียเพียง 1 คำสิ่ง 1 บาท ทองคำผุย ไพร่ส่วยเสียคนละ 2 สลึง แต่ทาสเสียคนละ 1 สลึง ฯลฯ ตามที่ได้กล่าวไปแล้วในเรื่องพิภค อัครการเก็บส่วยในบทที่ 2 จะเห็นได้ว่าผู้ที่เป็นทาสยอมได้เปรียบไพร่ธรรมดา จึงมีผู้สมัคร เป็นทาสมากกว่าที่จะเป็นไพร่หลวง ก่อนที่จะมีการเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5 จำนวนทาสคง จะทวีมากขึ้นดังปรากฏในพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าด้วย เรื่องทาสและเกษียณอายุว่า

"...อุหนึ่งลูกทาสซึ่งได้พ้นคำตัวในอายุ 21 ปีแล้วคงได้สึกเป็นลูกทาส เสียการราชการหุ่ยปีละหกสลึง ถ้าหลุดพ้นคำตัวครั้งนี้แล้วตามกตหมาย เดิมของสักเป็นสม การชอนี้เห็นว่าถ้าลูกทาสหลุดคำตัวจะให้ไปสัก เป็นสมก็คงจะไม่สมัคร เพราะจะคงเสียการราชการแรงปีละหกบาท ก็คงจะกลับทอดตัวลงเป็นทาสเสียหย่างเดิมเสียแต่หกสลึงสบายกว่า การซึ่งเป็นคั้งนี้ก็เพราะเงินการราชการซึ่งเก็บจากตัว เลกนั้นยังสูงๆ คำๆหาเสมอกันไม่..."¹¹

ข้อความจากพระราชปรารภข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปริมาณทาสขยาย ตัวมากขึ้นก็เพราะความเป็นทาสทำให้บุคคลเสียเงินค่าการน้อยกว่าบุคคลที่เป็นไทยคือจาก 6 บาทต่อปี เป็นเพียง 6 สลึงต่อปี หรือเสียส่วยก็ถูกกว่าไพร่ส่วย ถ้าพิจารณาว่าการเป็น ทาสต่างกว่าไพร่คือไม่มีอิสระที่จะทำอะไรตามที่ตนต้องการ ไม่มีเสรีภาพ แต่เหตุใดคนใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงยอมแลกเสรีภาพของตนกับการลดเงินค่าการลง นั่นก็เป็นเพราะ ว่าคนในสมัยนั้นไม่ค่อยคำนึงถึงเรื่องเสรีภาพมากไปกว่าเรื่องปากเรื่องท้อง การที่คนยังอยาก ที่จะ เป็นทาสอยู่ก็เพราะ

¹¹ เรื่องเดียวกัน

* เป็นมาตรฐานน้ำหนักสมัยโบราณ ๑ ภาวราเท่ากับ ๖๐ บาทหลวง

"... เหตุที่เป็นทาสไม่ต้องเสียค่าราชการมากนัก แล้วก็ไม่ต้องทำมาหากินสิ่งไรอาศัยกินของนายไปมือหนึ่งๆ เมื่อมีการมาก็ทำ เมื่อไม่มีการมาก็นอนหยุดเปล่าๆ ถ้ามีทุนรอนบ้าง เล็กน้อยก็คิดเล่นไปเล่นหยอดลงเคราะห์ดีเคราะห์ร้ายดูที่หนึ่ง เมื่อมันเสียแล้วแล้วไปอยู่ในคงมีข้าวกิน..."¹²

คำว่า "อยู่ใน" หมายถึงคงเป็นทาสอยู่ เช่นนั้นก็ไม่ต้องรอนใน เรื่องที่อยู่อาศัยและอาหารการกิน จะเห็นได้ว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะให้มีการเลิกทาสจึงต้องประสบปัญหาที่สำคัญที่สุด คือ ทาสไม่พอใจที่จะพ้นจากความเป็นทาส

ข้อเสียของระบบการเก็บส่วยอีกข้อหนึ่งก็คือมีส่วนทำให้รัฐบาลไม่สามารถเกณฑ์แรงงานได้ทันทั่วทั้งในเวลาศึกสงคราม เนื่องจากสิ่งของที่รัฐบาลต้องการให้ไพร่ส่วยส่งเป็นส่วย เช่น คีบูก คินประสิ่ว ผาง ฯลฯ ล้วนแต่มีอยู่ในท้องที่ที่ไกลจากเมืองหลวงกระจายกันออกไป เช่น คีบูกมีมากทางภาคใต้ คินประสิ่วมีมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผางมีมากทางแถบสุพรรณบุรี ฯลฯ รัฐบาลอนุญาตให้ไพร่หลวงที่มีภูมิลำเนาอยู่ในท้องถิ่นแถบนี้เป็นไพร่ส่วยเก็บส่วยสิ่งของเหล่านี้ส่ง จึงทำให้ไพร่ส่วยขาดการฝึกหัดในการระดมพลอันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไทยต้องเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นปริมาณไพร่ส่วยยิ่งขยายตัวขึ้นเพราะรัฐบาลต้องการ ไร่ส่วยสิ่งของเพื่อเป็นสินค้าสำหรับตลาดต่างประเทศ ในสองรัชกาลแรกปริมาณไพร่ส่วยยังไม่สู้มากนักแต่มาเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงทำให้กำลังทหารที่เกณฑ์มาเพื่อทำสงครามกับญวนในรัชกาลนั้นไม่เข้มแข็งเท่าที่ควรอันทำให้ศึกยี่คเยื่อมาเป็นเวลาถึง 14 ปี

นอกจากนั้นบรรดาไพร่ส่วยที่ถูกเกณฑ์ไปทัพเมื่อเสร็จศึกสงครามมาแล้วก็ยังต้องเสียส่วยสำหรับระยะเวลาที่ไปทัพอีกด้วย เพราะการประสานงานระหว่างรัฐบาลและเจ้าเมืองกับนายหมวนนายกองไม่ดีพอจึงทำให้ไพร่ส่วยต้องไปทำสงครามด้วยและเสียส่วยด้วยสำหรับช่วง

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-39.

เวลาเดียวกัน ค้วยเหตุนี้ไพร่ส่วยจึงไม่เต็มใจไปทัพและเมื่อถูกบังคับให้ไปทำสงครามกอง
ทัพไทยจึงเป็นกองทัพที่อ่อนแอ

การที่ไพร่ส่วยได้รับอนุญาตให้เข้ามาหากินอยู่ในภูมิภาคต่างๆของคนโดยไม่ต้องมาเข้า
เดือนทำให้อยู่กระจัดกระจายกันตั้งที่กล่าวไปแล้ว กว่าจะรวบรวมเข้าเป็นกองเป็นเหล่า
ได้ก็ต้องประสบความยุ่งยาก หรือบางที่มีชื่ออยู่ในบัญชีไพร่ส่วยแต่พอเวลาเกณฑ์จริงๆกลับไม่
มีตัวไพร่เพราะตายหรือหลบหนีไปเสียบ้างแล้ว จึงไม่อาจทราบจำนวนกำลังพลที่แน่นอนได้
นอกจากนี้การที่เจ้าเมืองให้ความร่วมมือกับไพร่ส่วยทำการหลบเลี่ยงในการเสียส่วยจึงเปิด
โอกาสให้เจ้าเมืองทำการส่งสมผู้คนได้ง่าย กำลังพลจึงรวมกันอยู่เป็นกลุ่มๆตามหัวเมือง
ต่างๆโดยที่ทางรัฐบาลกลางไม่รู้ว่ามีคนเหล่านั้นอยู่ และเจ้าเมืองก็ใช้คนเหล่านั้นช่วยทำ
ประโยชน์แก่ตน ถ้าเจ้าเมืองเป็นคนโลกก็จะให้ผู้คนเหล่านั้นออกเที่ยวปล้นสะดมชาวบ้าน
เอาทรัพย์สินสิ่งของมาให้ตน เรื่องนี้เป็นปัญหาเรื้อรังมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ครั้นสมเด็จพระ
พระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในนิทานโบราณคดี เรื่องห้ามเจ้าไปเมืองสุพรรณ¹³
ส่วนชาวจีนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศไทยรัฐบาลจะเรียกเก็บเงินแทนค่า
แรงที่เรียกว่า "การผูกมัดเงิน" คนละ 1.50 บาทต่อ 3 ปี ที่เก็บน้อยเช่นนี้ก็เพื่อชักจูงให้
ชาวจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยมากๆ ระบบการเก็บส่วยประเภทนี้ก็ได้ออกใช้เป็นเครื่องมือ
ในการควบคุมชาวจีนในประเทศไทย ค้วย การที่ชาวจีนได้อพยพเข้ามาประเทศไทยมากใน
รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ระบบการเก็บส่วยช่วยให้รัฐบาลมีรายได้เพิ่มมากขึ้นและเป็นวิธี
การอันหนึ่งที่รัฐบาลใช้ในการลงทะเลเบียนชาวจีนในประเทศไทย เนื่องจากฐานะของชาว
จีนในประเทศไทยต่างจากชาวต่างประเทศอื่นๆ ชาวจีนมีฐานะเทียบเท่าคนไทยคนหนึ่งจึง
สามารถที่จะเดินทางไปยังที่ต่างๆได้ ซึ่งต่างกับชาวต่างประเทศอื่นๆที่รัฐบาลกำหนดที่ให้
อยู่เป็นหลักแหล่งรวมกันเพื่อสะดวกในการทราบจำนวนชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศไทย

¹³ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "เรื่องห้ามเจ้าไปเมืองสุพรรณ" นิทาน
โบราณคดี (พระนคร : เขษมบรรณกิจ, 2503), หน้า 32 - 45.

และจะเดินทางไปในประเทศตามความพอใจของตนเองมิได้ ดังนั้นระบบการเก็บส่วยซึ่งได้แก่การผูกปี้เงินจึงเปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือของรัฐบาลอย่างหนึ่งที่ใช้ควบคุมชาวจีนในประเทศไทย เพราะทำให้ทราบว่าในหัวเมืองหนึ่งๆมีชาวจีนอยู่เป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด เป็นชาวจีนที่จะใช้แรงงานราชการได้เท่าใด ถ้าผู้ใดไม่เสียเงินค่าผูกปี้ก็ต้องมาทำงานให้รัฐบาลเป็นเวลา 1 เดือน แรงงานชาวจีนเป็นแรงงานที่มีประโยชน์เพราะมีความสามารถในทางการช่าง การซุกคสองมาก จึงนับได้ว่าระบบการเก็บส่วยมีผลดีต่อรัฐบาลในแง่ที่ทำให้ทราบว่าชาวจีนอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนเท่าใด

การเก็บส่วยในภาวะที่เกิดสงคราม

ในยามปกติเมื่อเก็บส่วยได้แล้วส่วยเหล่านั้นจะถูกส่งไปที่กรุงเทพฯ ถ้าเป็นส่วยสิ่งของก็ส่งสิ่งของส่วยที่กำหนดนั้นลงไป แต่ถ้าเป็นส่วยเงินไพร่ส่วยในในแต่ละหัวเมืองจะต้องเปลี่ยนผลผลิตของเขาเป็นเงินเสียก่อนแล้วจึงนำเอาเงินนั้นไปเสียส่วย การที่จะเปลี่ยนผลผลิตให้เป็นเงินได้หมายความว่าต้องมีการซื้อขายสินค้ากันภายในประเทศซึ่งนอกจากจะมีการค้าขายกันภายในแต่ละหัวเมืองแล้ว¹⁴ยังมีการขายสินค้าออกนอกเมือง คือ พ่อค้าชาวอังกฤษ มอญ และ แชก ได้เคยเข้ามาค้าขายทางเมืองกาญจนบุรี เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน¹⁵ ในระบะก่อนพ.ศ. 2381 สินค้าที่ซื้อไปจากราษฎรในหัวเมืองดังกล่าวได้แก่ ช้าง โค กระบือ แต่เนื่องจากในระยะหลัง พ.ศ. 2381 ไทยกำลังทำสงครามกับญวน ความจำเป็นที่จะต้องใช้ช้าง โค กระบือ ในการบรรทุกเสบียงส่งไปให้กองทัพ รัฐบาลไทยจึงห้ามมิให้ราษฎรขาย ช้าง โค กระบือ ให้แก่พ่อค้าอังกฤษ มอญ และ แชกอีกต่อไป และราษฎรยังมีโอกาส

¹⁴ หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 24 สารตราเจ้าพระยาจักรี เรื่องตั้งหลวงสัสดีเมืองอุทัยธานีเป็นปลัดฯ.

¹⁵ หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 19 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองเชียงใหม่เรื่องห้ามขาย ช้าง โค กระบือ ให้พ่อค้าอังกฤษ.

ขายสินค้าให้แก่ชาวจีนที่เข้าไปค้าขายตามหัวเมืองต่างๆด้วย¹⁶ นอกจากนี้การค้าภายในประเทศอีกลักษณะหนึ่งคือรัฐบาลส่งคนไปจัดซื้อผลผลิตจากราษฎรในหัวเมืองต่างๆซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ ข้าว รัฐบาลจะจัดเจ้าหน้าที่ออกไปจัดซื้อข้าวตามหัวเมืองต่างๆเพื่อเอาข้าวไว้ใช้จ่ายราชการ¹⁷ ด้วยเหตุนี้จึงมีการขนส่งสินค้าระหว่างเมือง ถ้าเกิดสงครามการค้าขายสินค้าภายในประเทศอาจเกิดความยากลำบาก แต่เนื่องจากประเทศไทยมิใช่สนามรบจึงคงพอที่จะมีการค้าขายกันได้บ้างแต่ลดปริมาณลง เมื่อส่วยถูกส่งไปรวมกันที่กรุงเทพฯแล้วรัฐบาลมีหน้าที่เอารายไถ่เหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ในราชการแผ่นดิน รัฐบาลทั้งในสมัยเก่าและสมัยใหม่ย่อมมีจุดประสงค์ในการปกครองเหมือนกันคือ "ให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข" แต่เข้าใจคำว่า "อยู่เย็นเป็นสุข" นั้นผิดกัน อย่างเก่าถือว่า "ถ้าบ้านเมืองปราศจากภัยต่างๆเช่นโจรผู้ร้ายและการศึกสงครามบ้านเมืองก็เป็นสุข"¹⁸ รัฐบาลจึงมีหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้ายและป้องกันข้าศึกศัตรูจากภายนอก แต่ในสมัยใหม่นั้นความคิดที่ให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขต้องจัดการทำนุบำรุงบ้านเมืองในเวลาปกติด้วย เป็นคติที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4¹⁹ ดังนั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรายได้ที่รัฐบาลเก็บไปจากประชาชนรวมทั้งส่วยด้วยจึงมิได้มุ่งที่จะนำไปใช้ในการทำนุบำรุงบ้านเมืองในเวลาปกติ แต่ถูกใช้ไปในการทำศึกสงครามเสียเป็นส่วนใหญ่เพราะในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 การสงครามกับพม่าได้ยุติลงพม่ามิได้ยกกองทัพมารุกรานไทยอีก เพราะพม่ายังอยู่กับการทำสงครามกับอังกฤษแต่มิได้หมายความว่าใน

¹⁶ หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุการณ์รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1215 เลขที่ 81 หนังสือจันทวนขอหนังสือ.

¹⁷ หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุการณ์รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1193 เลขที่ 5 ใบบอกพระยาพิไชยเรื่องได้รับทองคำและเงินให้หลวงวิสุทธิคุณขึ้นไปซื้อข้าวและได้จัดการซื้อแล้ว.

จดหมายเหตุการณ์รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1194 เลขที่ 45 สารตราเจ้าพระยาจักรีกับพระยาเพชรราชา พระยาสระบุรี เรื่องส่งข้าวสารเอาไว้ใช้จ่ายในราชการ.

¹⁸ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2498), หน้า 24

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

ระยะนี้ไทยจะไม่ต้องทำสงครามอีก เกือบตลอดรัชกาลที่ 3 ไทยยังต้องทำสงครามอีกเป็นเวลานานถึง 14 ปี คือสงครามกับญวนอันมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างไทยและญวนซึ่งต่างก็ต้องการขยายเขตอิทธิพลเข้าไปในลาวและเขมร เมื่อเทียบกับหลักในการเก็บภาษีประการหนึ่ง คือ หลักประโยชน์ (Benefit) คือบุคคลที่ได้รับประโยชน์จากเงินที่เสียภาษีเท่านั้นควรเป็นผู้เสียภาษีโดยเสียความส่วนที่ตนได้รับประโยชน์มากหรือน้อย เช่นเงินบำรุงท้องถิ่นที่เก็บจากที่ดินให้นำมาพัฒนาท้องถิ่นนั้น²⁰ เราไม่อาจกล่าวได้อย่างแน่นอนว่าการเก็บส่วยของรัฐบาลถูกต้องตามหลักประโยชน์ แต่ก็ไม่อาจกล่าวได้อีกว่าการเก็บส่วยไม่สอดคล้องกับหลักประโยชน์ เพราะประโยชน์ที่ราษฎรได้รับก็คือการป้องกันการรุกรานของศัตรูจากภายนอกแต่เราไม่มีเครื่องมือใดที่จะมาวัดว่าผู้ใดได้รับประโยชน์มากหรือน้อย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่ไทยต้องทำสงครามกับญวนทำให้ประชาชนที่ดั่งบ้านเรือนอยู่ทางพรมแดนด้านตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือได้รับความเดือดร้อนเพราะประชาชนต้องคอยหลบภัยสงคราม ในขณะที่เดียวกันก็เกิดภาวะฝนแล้งในช่วงเดียวกันทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผล บางปีมีฝนตกมากจนเกิดน้ำท่วมพืชผลได้รับความเสียหาย²¹ แต่ไม่ว่าในภาวะสงครามหรือภาวะเกิดภัยธรรมชาติประชาชนที่เป็นไพร่ส่วยก็ยังคงต้องส่งส่วย ถ้าไม่สามารถส่งส่วยสิ่งของใดก็จะต้องส่งเป็นเงินแทนและการที่จะส่งเป็นเงินนั้นหมายความว่าต้องมีการซื้อขายผลผลิตกันระหว่างเมืองซึ่งก็คงทำได้ไม่ค่อยสะดวกนักจึงทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนจากการที่ต้องเสียส่วยอีกนอกเหนือไปจากภัยสงคราม

ในระหว่างสงครามหัวเมืองที่อยู่ชายแดนบางเมืองจะถูกใช้เป็นที่รวมกองทัพเตรียมพร้อมเพื่อการสงครามอยู่ตลอดเวลา ตามปกติแล้วรัฐบาลมีหน้าที่ในการจัดส่งเสบียงอาหารไปเลี้ยงทหาร ตามหลักฐานที่มีอยู่ปรากฏอยู่เสมอว่ารัฐบาลส่งอาหารไปให้ไม่เพียงพอหรือกว่าจะส่งไปถึงก็กินเวลานานทำให้ทหารได้รับความลำบาก ดังนั้นเพื่อที่จะมีให้ทหารได้รับ

²⁰ อัมพร วิจิตรพันธ์, หลักเศรษฐศาสตร์ (พระนคร : แพร่พิทยา, 2513), หน้า 470.

²¹ ฎรายละเอียดยศที่ 4 หน้า 117-118.

ความอดหยากอันจะมีผลต่อการทำสงครามด้วยและรัฐบาลไม่ต้องยุ่งยากในการจัดส่งเสบียงอาหารไปให้ทหารที่เตรียมพร้อมนั้น เช่น ที่เมืองนครพนม นครจำปาศักดิ์ พระตะบอง และเสียมราฐ เป็นต้น รัฐบาลจึงใช้วิธีส่งเงินไปให้แม่ทัพนายกองจัดหาซื้อข้าวเลี้ยงกองทัพ ดังเช่น เจ้าพระยาบดินทร์เคชาแม่ทัพคุมกองทัพอยู่ที่เมืองเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่านายทัพนายกองทหารจะขาดแคลนเสบียงอาหารจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบดินทร์เคชาจัดซื้อข้าวมาเลี้ยงทหาร ดังปรากฏในสารตราของเจ้าพระยาจักรีถึงวันจันทร์ที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2387

"หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึงเจ้าพระยาบดินทร์เคชาด้วยบอกข้อราชการให้หมื่นไกรสร เคชถือเอาไปนั้นให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงทราบใตฝ่าละอองธุประการแล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงคิดถึงนายทัพนายกองไพร่พลชดส่นด้วยเสบียงอาหารทรงพระวิคกหนัก ทรงพระกรุณาตรัสเหลือเกล้าว่าแต่ก่อนได้รับพระราชทานเงินออกไปให้เจ้าพระยาบดินทร์เคชาจัดซื้อข้าวเลี้ยงกองทัพเมื่อ ๓ ปีชวดโทศก 2 ครั้งเงิน $\frac{200}{100}$ บิดลูครินี่ศกครั้งหนึ่ง $\frac{100}{100}$ ปีชวดจตุศกครั้งหนึ่ง $\frac{100}{100}$ ปีเถาะเบญจศกโคพระราชนานเข้า [ข้าว] ออกมาและ ๓ ปีมะโรงฉกนั้นครั้งจะให้ชนเม็คข้าวส่งออกไปทุกวันนี้เขาก็ชดส่น แล้วทางก็ไกลกันการจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระราชทานเงินหลวง $\frac{100}{100}$ ... ให้ส่งเงินออกไปให้เจ้าพระยาบดินทร์เคชาทรงพระราชดำริว่าเจ้าพระยาบดินทร์เคชาก็สิทธิขาดในราชการเมืองลาว เขมร กว้างขวางทั้งสติปัญญา也多 พอจะคิดอ่านซื้อเข้ามาเจือจางเลี้ยงกองทัพไปได้ นายทัพนายกองไพร่พลจะไม่ไคความอดหยากเสบียงอาหารจะได้เป็นกำลังราชการต่อไป..."²²

ในกรณีที่ยกมาข้างต้นการที่จะส่งเสบียงอาหารไปจากกรุงเทพฯ ไม่สามารถทำได้ เพราะเกิดการขาดแคลนข้าวอันสืบเนื่องมาจากเกิดภาวะฝนแล้งในหัวเมืองทำให้เก็บค่านาได้น้อย จึงมีข้าวคงค้างในกรุงเทพฯ อยู่เพียงเล็กน้อย แต่ถึงแม้ว่าจะมีข้าวอยู่มากการที่

²² หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 2 สารตรา เจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์เคชาเรื่องพระราชทานเงิน 100 ซึ่งสำหรับซื้อเสบียง และจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 291 สารตราถึงเมืองหนองคายเรื่องท้าวสุริยวงศ์.

จะขนข้าวส่งไปยังเมืองเขมรหรือเมืองชายแดนต่างๆก็ทำได้ยากเพราะทางไกลและทุรกันดาร ทำให้การส่งกินเวลานาน ดังนั้นจึงเป็นการสะดวกกว่าที่จะให้นายทัพนายกองจัดหาเสบียงอาหารเอาเองในท้องถิ่นแถบนั้น แต่การจัดหาเสบียงอาหารนั้นจะใช้วิธีการบังคับเอาจากราษฎรก็จะทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน จึงโปรดเกล้าฯให้ส่งเงินออกไปให้เป็นค่าใช้จ่ายในการซื้อเสบียงอาหาร การเปลี่ยนแปลงอีกชั้นหนึ่งจากการส่งเงินจากกรุงเทพฯไปยังแม่ทัพนายกองเพื่อซื้อเสบียงอาหารได้แก่วิธีการซึ่งให้ไพร่ช่วยเงินส่งเงินโดยตรงต่อบรรดาแม่ทัพนายกองเพื่อจัดซื้อเสบียงอาหาร โดยยกคิดแล้วไพร่ช่วยที่มีได้ถูกเกณฑ์ไปทัพในระยะเวลาที่เกิดสงครามก็ต้องส่งช่วยอยู่เสมออาจจะเป็นส่วนหนึ่งของหรือช่วยเงิน ส่วนเหล่านี้ก็จะถูกส่งเข้ามายังกรุงเทพฯแล้วรัฐบาลจึงจะจัดการนำเอาเงินที่ได้จากส่วนนั้นมาใช้จ่ายการต่างๆอีกทีหนึ่ง เป็นที่น่าสงสัยไปให้แม่ทัพนายกองเพื่อจัดซื้อเสบียงอาหาร บรรดาแม่ทัพนายกองจึงมีความคิดว่าถ้าให้นำเอาช่วยเงินหัวเมืองใกล้เคียงเหล่านั้นมาจัดซื้อเสบียงอาหารเลี้ยงกองทัพโดยตรงไม่ต้องส่งเงินช่วยลงไปกรุงเทพฯแล้วย้อนส่งเงินกลับขึ้นมาให้แม่ทัพนายกองอีกชั้นหนึ่งก็จะเป็นการทุ่นเวลา ดังจะเห็นได้จากหนังสือของเจ้าพระยาบดินทร์ เคารลงวันศุกร์ที่ 10 มกราคม พ.ศ.

2382

หนังสือเจ้าพระยาบดินทร์ เคาราที่สมุหนายกมาถึงพระยามหาอำมาตย์ ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบไตฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย ชุนนราบริรักษ์ชาหลวงนำท้าวเพี้ยเมืองจำปาศักดิ์ เมืองอุบล เมืองศรีทันคอน เมืองแสนปาง ถิ่นหนังสือบอกแลบายูชีเงินสิ่งของแทนเงินส่งลงมาเป็นเงิน...และชาว ณ ฉางเมืองมัตบอง เมืองนครเสียมราฐมีเมล็ดข้าวถนอยและเลี้ยงไพร่พลกองทัพออกไปเกลียดอกจะไม่พอ และเงินคานาเมืองนครราชสีมาที่ยังหาส่งลงมาไม่ ข้าพพหุธิเจ้าขอรับพระราชทานเงินช่วย เมืองจำปาศักดิ์ เมืองอุบล เมืองศรีทันคอน เมืองแสนปาง เขากันเป็นเงิน 31 ชั่ง 6 ตำลึง 1 บาท ไว้จัดซื้อข้าวใส่ฉางเมืองมัตบอง เมืองนครเสียมราฐไว้สำหรับจะไคเลี้ยงกองทัพซึ่งอยู่รักษาเมืองมัตบอง เมืองนครเสียมราฐ และจับจ่ายราชการเบ็ดเสร็จจค่อไป..."²³

หัวเมืองจำปาศักดิ์ อุมลราชธานี ศรีทันคร แสนปาง เมื่อจะส่งส่วยจะต้องส่งมาทางหัวเมือง
 ตะวันออกซึ่งจะต้องผ่านทางเขตเขมรที่เจ้าพระยาบดินทร์เคชาคุมทัพอยู่ เมื่อเจ้าพระยา-
 บดินทร์เคชาเห็นว่าข่าวในฉางหัวเมืองพระตะบองและเมืองนครเสียมราฐเหลืออยู่น้อยไม่พอ
 จะใช้จ่ายเลี้ยงกองทัพซึ่งแก่เคิมจะต้องใช้เงินค่านาจากเมืองนครราชสีมาจัดซื้อข้าวในฉาง
 ไว้ แต่มีเงินค่านาจากเมืองนครราชสีมาก็ยังไม่ได้จึงขอเอาเงินส่วยจากเมืองจำปาศักดิ์
 เมืองอุมลราชธานี เมืองศรีทันคร และเมืองแสนปางไว้เพื่อมาซื้อข้าวเก็บไว้ในฉางเมืองพระ
 ตะบอง เมืองเสียมราฐ เป็นจำนวนถึง 31 ชั่งเศษ เป็นการสะดวกแก่แม่ทัพนายกองที่ไม่
 ต้องรอเงินจากรัฐบาลกลาง

เมื่อไฟมีการเก็บส่วยเงินโดยตรงแล้วก็จะมีหนังสือรายงานมายังรัฐบาลกลาง ดัง
 หนังสือเจ้าพระยาบดินทร์เคชาลงวันจันทร์ที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2378

"หนังสือเจ้าพระยาบดินทร์เคชาที่สมุหนายกมาถึงพระยาศรีสหเทพให้
 นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาใตฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย ณ วัน
 เดือน 8 ขึ้น 8 ค่ำ ปีมะแมศัศก พระราชมนูญตอบหนังสือไปถึง
 ขาพพหุธิเจ้าวราชระเงินส่วยเมืองจำปาศักดิ์คางจำนวนปีเถาะ
 ปีมะโรงได้เงิน 40 ชั่ง ./. ได้เอาเงินส่วยหัวเมืองจัดซื้อข้าว
 จายราชการเป็นเงิน 43 ชั่ง 1 ตำลึง 1 สลึง..."²⁴

นอกจากจะนำเอาเงินส่วยไปจัดซื้อข้าวไว้เพื่อเลี้ยงทหารในกองทัพแล้ว ยังมีการ
 นำเอาเงินส่วยไปใช้ประโยชน์ทางราชการอื่นๆอีก กล่าวคือ การทำสงครามของไทยนั้น
 ผลที่ได้จากการทำสงครามคือการกวาดต้อนเชลยศึกเข้ามา เป็นกำลังพลของตน ดังนั้นใน
 กรณีสงครามกับญวนดำกองทัพของฝ่ายไทยรุกเข้าไปถึงเขตโคโนเขมรซึ่งเคยอยู่ใต้อิทธิพลของ
 เวียดนามก็กวาดต้อนผู้คนในเขตนีกลับเข้ามาอยู่ในเขตไทย นอกจากนั้นยังมีลาวและเขมร
 หลบหนีภัยสงครามเข้ามาในเขตไทย ทางกรมไทยก็ให้การต้อนรับผู้คนเหล่านั้นเพราะถือว่าคน
 เหล่านั้นจะมาเพิ่มกำลังให้แก่ฝ่ายไทยและเป็นการตัดกำลังของฝ่ายตรงกันข้าม รัฐบาลจึงหา
 วิธีการชักจูงใจด้วยการจัดหาเสบียงอาหารและจัดหาที่อยู่อาศัยให้ จัดหาปัจจัยที่จะใช้ในการ
 ประกอบอาชีพให้ เช่น หาดโค กระบือ สำหรับใช้ไถนา หาดพันธุ์ข้าวให้ เงินที่ใช้ในการนี้

²⁴ หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1197 เลขที่ 38 หนังสือ
เจ้าพระยาบดินทร์เคชาส่งเงินส่วย.

ได้มาจากเงินส่วนที่เก็บได้ในเขตนั่นเอง เช่น ที่เมืองศรีทันครมีครอบครัวเขมรมาจากเมือง
กำปงสวายที่สมัคร เข้ามาสวามีภักดีคือพระยารักดีเคโซที่คุมทัพคอยฟังข่าวราชการอยู่ที่เมือง
เชียงแตง เจ้าเมืองศรีทันครได้รับคำสั่งจากแม่ทัพทางเมืองนครจำปาศักดิ์ให้เร่งเอาเงิน
อากรช่วยประจำปีมะโรงจัตวาศก (พ.ศ. 2375) จากหัวเมืองฝ่ายตะวันออก เจ้าเมือง
ศรีทันครจึงทำการเร่งเงินช่วยเมืองศรีทันครได้เป็นเงินตราดาง 1 ชั่ง 4 ตำลึง แล้วได้รับ
คำสั่งให้เอาเงินลวญนั้นไปซื้อข้าวเปลือกมาจ่ายให้ครอบครัวชาวเขมรซึ่งสามารถซื้อข้าวได้
12 เกวียน²⁵ แล้วเมืองศรีทันครก็ไม่ต้องส่งเงินช่วยลงไปกรุงเพทฯอีก อีกกรณีหนึ่งคือ
กรณีเจ้าเมืองอุบลราชธานีขอพระราชทานเอาเงินช่วยของเมืองอุบลราชธานีประจำปีมะเมีย
ฉศก (พ.ศ. 2377) มาซื้อข้าวเปลือกและกระบือเพื่อจ่ายให้ครอบครัวลาวจากเมืองชุมพร
ที่ราชวงค์มาและครอบครัวอุปหากเมืองพวง กังปรากฏในใบบอกเมืองอุบลดังนี้

"ข้าพเจ้าพระพรหมราชวงษาเมืองอุบลราชธานีขอออกปรนนิบัติมายัง
ท่านหลวงอัครสุนทรเสมียนตรากรมมณฑลไทยไคนำขึ้นมากกราบเรียน
แต่ พญา เจ้าทานลูกขุน ๗ ศาลาโคตรวดย ๗ วันเดือน 6 ปี
วอกอัฐศก ข้าพเจ้าท้าวเพี้ยกรมการพร้อมกันจะขอรับพระราชทาน
เอาเงินช่วยจำนวนปีมะเมียฉศกซื้อเจ้า[ข้าว] ปลูกและกระบือจ่าย
ให้ครัวรับพระราชทานทำไรนา เขาปลูก 6 เกวียน ราคาเกวียน
ละ 3 ตำลึง เขา 6 เกวียนเป็นเงิน 18 ตำลึง ซื้อกระบือ 150
ตัวราคาตัวละ 1 ตำลึง กระบือ 150 ตัวเป็นเงิน 7 ชั่ง 10 ตำลึง
เขากันเป็นเงิน 8 ชั่ง 8 ตำลึง ข้าพเจ้าได้จ่ายให้ครัวเมืองชุมพร
ซึ่งราชวงค์มา ข้าวปลูก 5 เกวียน กระบือ 120 ตัว จ่ายให้ครัว
อุปหากเมืองพวง ข้าวปลูกเกวียนหนึ่ง กระบือ 30 ตัว..."²⁶

²⁵ หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1197 เลขที่ 11 ใบบอก
เมืองศรีทันคอนส่งเงินช่วย.

²⁶ หอสมุดแห่งชาติ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1199 เลขที่ 19 ใบบอก
เมืองอุบลเอาเงินช่วยจักซื้อกระบือเข้าปลูกจ่ายพวกครัว.

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดเราจึงอาจสรุปได้ว่าระบบการเก็บส่วยมีความสำคัญต่อภาวะเศรษฐกิจมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยายิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จุดมุ่งหมายของการเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นต่างไปจากสมัยกรุงศรีอยุธยาเล็กน้อยเพราะสภาพการณ์แลสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป จุดมุ่งหมายของการเก็บส่วยสิ่งของในระยะนี้ก็คือเพื่อ

1. ส่งส่วยเป็นสินค้าออกซึ่งทำรายได้ให้แก่รัฐบาลอย่างมาก สินค้าผูกขาดส่วนใหญ่ได้มาจากส่วย และสิ่งของใดที่รัฐบาลเห็นว่าขายได้กำไรก็จะถูกเกณฑ์หรือถูกกำหนดให้เป็นส่วย การค้าส่วนใหญ่เป็นการค้ากับจีนซึ่งต้องส่งบรรณาการไปให้ด้วย ของที่ส่งเป็นบรรณาการให้แก่จักรพรรดิจีนก็ได้จากส่วยเช่นกัน

2. การทำศาสนา ส่วยสิ่งของบางชนิดเป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำนุบำรุงพุทธศาสนา เช่น การปฏิสังขรณ์วัด การสร้างวัด การหล่อพระพุทธรูป ไม้ แก้ว ทองคำมูย น้ำรัก ฯลฯ

3. การต่อเรือ ปัจจัยที่ทำให้มีการต่อเรือมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็คือการขยายตัวทางการค้าต่างประเทศ และการทำสงครามระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 3

ส่วนจุดมุ่งหมายในการเก็บส่วยเป็นเงินในปลายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็คือ

1. การจ้างแรงงานที่ใช้ในการก่อสร้าง เก็บส่วยเงินเพื่อใช้จ้างแรงงานชาวจีนมาใช้ในการก่อสร้างต่างๆและการซุกคลอง ซึ่งต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก

2. การทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตกทำให้ไทยต้องลดหย่อนการผูกขาดการค้า การเก็บส่วยเป็นสิ่งของจึงลดความสำคัญลง เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นการเก็บส่วยเป็นเงินแทน

3. คำนการศาสนา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างมากพระองค์จึงสิ้นพระราชทรัพย์ในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอันมาก ระเบียบวิธีที่กำหนดการในการเก็บส่วย

ไพร่ส่วยที่อยู่ตามหัวเมืองต่างๆจะส่งส่วยชนิดใดก็ได้แล้วแต่รัฐบาลจะกำหนดทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผลิตผลที่มีในท้องถิ่นนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกรเก็บส่วยในหัวเมืองแต่ละหัวเมือง คือ เจ้าเมืองกรมการเมืองและนายหมวนนายกอง ซึ่งเจ้าเมืองจะเป็นผู้รับผิดชอบในการส่งส่วย

ลงไปยังกรุงเทพฯ เจ้าเมืองกรมการเมืองจะเป็นผู้ควบคุมให้นายหมวคนายกองไพร่ช่วย
เก็บส่วยจากไพร่ส่งให้ครบตามกำหนดอยู่เสมอ ถ้าหมวคโคกกองใดส่งส่วยไม่ครบเจ้าเมือง
กรมการเมืองจะต้องเอาตัวนายหมวคนายกองมาเร่งรัดเอาส่วยให้ครบ ถ้านายหมวคนาย
กองขี้บดขี้ล้าไม่ยอมส่งส่วยให้เจ้าเมืองกรมการเมืองก็จะถือว่าบกร่องต่อหน้าทีและจะถูกส่ง
ตัวลงไปยังกรุงเทพฯ เพื่อทำการสอบสวน การส่งส่วยของหัวเมืองต่างๆแบ่งออกได้ดังนี้
ถ้าเป็นหัวเมืองชั้นในก็ส่งตรงไปส่วนกลางเลยทีเดียว ถ้าเป็นหัวเมืองชั้นนอกที่ขึ้นต่อเมือง
เอก เมืองโทในหัวเมืองชั้นในก็ส่งส่วยให้หัวเมืองเอก เมืองโทนั้นก่อนแล้วจึงส่งเข้าส่วน
กลาง ถ้าเป็นหัวเมืองชั้นนอกเล็กๆที่มีหัวเมืองใหญ่ควบคุมก็ต้องส่งส่วยให้แก่หัวเมือง
ใหญ่ก่อน แล้วจึงส่งเข้าส่วนกลาง สำหรับชนิดและอัตราของการส่งส่วยขึ้นอยู่กับความ
สำคัญของส่วย ถ้ารัฐบาลต้องการใช้ส่วยนั้นมากก็จะกำหนดให้ส่งมาก ถ้าไพร่ส่วยไม่
สามารถที่จะหาส่วยสิ่งของนั้นมาส่งได้ก็ให้ส่งเงินแทนได้

แต่กระนั้นก็รัฐบาลก็ยังประสบปัญหาในการเก็บส่วยหลายประการจนทำให้เกิดการ
ค้างส่วยปีละหลายๆการค้างส่วยเหล่านั้นมีทั้งเกิดจากภยธรรมชาติทำให้ราษฎรไม่สามารถหา
ส่วยมาส่งได้ซึ่งรัฐบาลก็ได้พยายามแก้ปัญหาด้วยการให้สิ่งของอื่นแทนหรือส่งเงินแทนแต่ก็
ยังมีการค้างส่วยอยู่นั่นเอง ปัญหาที่เกิดจากไพร่ส่วยหรือราษฎรพยายามหลีกเลี่ยงการเสียส่วยด้วยการ
หลบหนีจากกรมกองของตนไปอยู่กรมกองอื่นหรือไปแต่งงานกับหญิงคางหมู่คางกรมแล้วอพยพไป
อยู่ในหมู่บ้านนั้นทำให้เกิดความยุ่งยากในการเรียกเก็บส่วย รัฐบาลก็ได้พยายามแก้ไข
โดยให้มีการสำรวจไพร่ส่วยและให้เรียกตัวมาคางหมวคคองอยู่เสมอแต่ก็ยังพบอุปสรรคที่
สำคัญคือนายหมวคนายกองไม่ให้ความร่วมมือกับรัฐบาลกล่าวคือเมื่อมีการขอตัวไพร่ส่วยให้กลับ
มาคางหมวคคองก็ได้รับการชักชวนจากนายหมวคนายกองเหล่านั้น ปัญหาที่สำคัญอีกประการ
หนึ่งก็คือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการเก็บส่วยทำการเบียดบังส่วยไปใช้ประโยชน์ส่วนตน
รัฐบาลได้พยายามแก้ไขปัญหานั้นด้วยการกำเนิการอย่างรอบคอบ คือ

ขั้นแรก รัฐบาลจะส่งหนังสือไปเตือนให้เจ้าเมืองกรมการเมืองทำการเร่งรัด
ตักเตือนนายหมวคนายกองให้ส่งส่วยให้ครบ

ขั้นที่สอง ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมืองยังปล่อยให้ส่วยค้างอยู่ก็ให้เอาตัวเจ้า
เมืองกรมการเมืองนั้นลงไปสอบสวนที่กรุงเทพฯ

ขั้นที่สาม. การส่งข่าวหลวงจากส่วนกลางออกมาเร่งช่วย หมายถึงให้มาควบคุมให้เจ้าเมืองทำการเร่งรัดช่วยอีกทอดหนึ่ง

นอกจากจะเก็บช่วยกับคนไทยที่เรียกว่าไพร่ช่วยแล้ว ชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในเมืองไทยก็ต้องเสียช่วยเช่นกันเรียกว่า ค่าผูกปี่จีน แต่เรียกเก็บน้อยกว่าคนไทย คือเก็บเพียงคนละ 1.50 บาทต่อ 3 ปี หรือเกณฑ์แรงงานเพียงคนละ 1 เดือนต่อปี นับเป็นวิธีการหนึ่งของรัฐบาลที่จะควบคุมชาวจีนในเมืองไทย ชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในเมืองไทยใหม่จะได้รับการยกเว้นจากการถูกเกณฑ์แรงงานหรือเก็บค่าผูกปี่จีนเป็นเวลา 2 ปี เป็นการควบคุมชาวจีนที่อยู่ในเมืองไทยไปพร้อมกันด้วย

การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยโดยวิธีการวิเคราะห์จากระบบการเก็บช่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยในอดีตและผลที่มีต่อประชาชน เมื่อเปรียบเทียบกับประชาชนไทยในปัจจุบันที่ระบบการเก็บช่วยได้หมดไปแล้ว แต่ประชาชนส่วนใหญ่หรืออันที่จริงก็คือฐานเบื้องล่างรองรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศไว้ก็ไม่สามารถก้าวขึ้นสู่ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจกับชนกลุ่มน้อยได้ การแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลในปัจจุบันเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เช่นเดียวกับการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับประชาชนเช่นเดียวกัน.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย